

Anna Kostecka-Sadowa

Instytut Języka Polskiego PAN

anna.sadowa@ijp.pan.pl

ORCID: 0000-0002-2287-904X

O KILKU FORMALNIE PODOBNYCH WYRAZACH W MOWIE POLAKÓW ZAMIESZKAŁYCH W OBWODZIE LWOWSKIM

Przedmiotem mojego artykułu jest kilka wyrazów o podobnym znaczeniu, używanych rzadko w polskich gwarach, często zaś w polszczyźnie południowokresowej. Są to wyrazy: *hurba*, *hurma*, *hujma*, które były lub są znane we współczesnej lub dawnej polszczyźnie ogólnej.

Dokumentacja gwarowa pochodzi z opublikowanych tomów *Słownika gwar polskich* (SGP PAN) i jego kartoteki¹, znajdującej się w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, oraz z materiałów własnych zebranych w kilku miejscowościach na pograniczu południowo-wschodnim.

Do ustalania drogi zapożyczeń służyły mi polskie słowniki etymologiczne Franciszka Sławskiego (Sławski 1952), Wiesława Borysia (Boryś 2005) oraz wschodniosłowiańskie: *Słownik etymologiczny języka rosyjskiego* (Этимологический словарь русского языка) Маха Vasmera (dalej: Vasmer), *Słownik etymologiczny języka ukraińskiego* (Етимологічний словник української мови) pod red. Olega Melnyczuka (dalej: ESUM), *Etymologiczny słownik języka białoruskiego* (Этымалагічны слоўнік беларускай мовы), pod red. Wiktora Martynowa (dalej: ESBM), *Etymologiczny słownik języków słowiańskich* (Этимологический словарь славянских языков. Праславянський лексический фонд) pod red. Olega Nikołajewicza Trubaczowa (dalej: ESSja). Korzystałam również ze *Słownika prastłowiańskiego* pod red. Franciszka Sławskiego (1974–2023), *Słownika języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego, *Wielkiego słownika języka polskiego* pod red. Piotra Żmigrodzkiego, *Słownika języka ukraińskiego* (Словник української мови) pod red. Iwana Biło-

¹ Zawiera ona materiały pozyskane z całego polskiego obszaru gwarowego, zarówno rękopiśmienne, jak i wyekscerpowane ze źródeł drukowanych, zapisane w XIX i XX wieku, w tym materiały z Kresów Wschodnich.

didą (dalej: SUM) i słownika języka rosyjskiego Władimira Dala (*Толковый словарь живого великорусского языка*)².

Procesy społeczno-historyczne ostatnich kilkuset lat przyczyniły się do wykształcenia wielojęzyczności, wieloetniczności i wielowyznaniowości na całym pograniczu wschodnim. Wzajemne wpływy polsko-ukraińskie sięgają w niektórych regionach czasów średniowiecza, języki: polski i ukraiński wchodzą w kontakt językowy, a ludność wschodniosłowiańska od dawna mieszka obok zachodniosłowiańskiej. Ma to znaczenie w szczególności dla leksyki, stanowiącej część języka najbardziej otwartą na obce wpływy. Na omawianych terenach, na których od wieków żyje ludność mieszana, istnieją równoległe dwa różne systemy językowe. Znaczna część słownictwa jest genetycznie wspólna, różni się tylko cechami fonetyczno-morfologicznymi. Wyrazy o proveniencji wschodniosłowiańskiej upowszechniły się w gwarach wschodniego pogranicza kraju przez bezpośrednie kontakty ludności polskiej i ukraińskiej.

Gwary polskie funkcjonujące obok gwar ukraińskich przejmowały wiele ich cech. Wiele wyrazów wywodzi się z języka prasłowiańskiego, wskazuje na wspólne dziedzictwo językowe i kulturowe. Badany teren ma charakter przejściowy i mieszany, co powoduje, że pewne cechy genetycznie wspólne dla obu systemów mogą być podtrzymywane dzięki interferencjom językowym. Interferencje leksykalne są obcymi elementami, które pojawiają się zwykle bardzo niekonsekwentnie i są najczęściej wynikiem niedostatecznej znajomości jednej odmiany języka przez użytkowników i wspomagania się drugą. Zmiany w podsystemie słownikowym nie tylko odzwierciedlają efekty interferencji na płaszczyźnie językowej, ale świadczą pośrednio o dziedzicach kontaktów na płaszczyźnie kulturowej.

Badania terenowe prowadziłam w latach 2020–2023, rozmawiając z mieszkańcami kilku miejscowości na pograniczu wschodnim: Mościsk, Strzelczysk, Czystek, Krysowic i Lipnik w obwodzie lwowskim. Pozyskany materiał przeanalizowałam pod kątem różnic pokoleniowych³. Są to nagrania (przeprowadzone swobodnie rozmowy) z wcześniejszych badań ukierunkowanych na pozyskanie podstawy dla różnych celów badawczych. W ten sposób został pozyskany materiał od 360 Polaków

² Poza tym opierałam się na informacjach zawartych w słownikach: *Słowniku polszczyzny XVI wieku* pod red. Marii Renaty Mayenowej, Franciszka Peplowskiego, Wrocław 1966–1994, Krzysztofa Mrowcewicza, Patrycji Potoniec (od t. 35 do hasła ROWNY), Warszawa 1995– (dalej: SPXVI); *Słowniku staropolskim* pod red. Stanisława Urbańczyka, Warszawa 1953, (dalej: Sstp), *Słowniku języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, Lwów 1854, (dalej: SL), *Słowniku języka polskiego* pod red. Aleksandra Zdanowicza i in., t. 1–2, Wilno 1861 (dalej: SWil); *Słowniku języka polskiego* pod red. Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego, Władysława Niedźwiedzkiego, t. 1–8, Warszawa 1900–1927 (dalej: SW).

³ Przedziały pokoleniowe podaję zgodnie z koncepcją Jerzego Sierociuka: I. urodzeni przed rokiem 1920; II. urodzeni w latach 1921–1945; III. urodzeni w latach 1946–1970; IV. urodzeni w latach 1971–1995; V. urodzeni po 1996 roku (Sierociuk 2003: 134). Tu brałam pod uwagę tylko trzy pokolenia: I. urodzeni w latach 1921–1945; II. urodzeni w latach 1946–1970; III. urodzeni w latach 1971–1995.

po 120 respondentów z każdego pokolenia⁴. W obwodzie lwowskim znajduje się największe w całej Ukrainie skupisko Polaków, którzy znają język polski i czynnie posługują się polszczyzną kresową na co dzień. Język polski jest tu przekazywany z pokolenia na pokolenie. Wszyscy mieszkańcy są dwu-, a nawet trójjęzyczni, ponieważ respondenci ze średniego oraz starszego pokolenia dobrze znają również język rosyjski. Badani polskojęzyczni mieszkańcy tych terenów posługują się polszczyzną południowokresową – regionalnym wariantem polszczyzny ogólnej w odmianie potocznej, z większą lub mniejszą liczbą cech kresowych, czyli mową mieszkańców wsi i przysiółków szlacheckich (Rieger 2002: 22–24).

Kilkusetletnie kontakty polsko-ukraińskie pozostawiły ślad w fonetyce, morfonologii czy leksyce, zwłaszcza w gwarach polskich na pograniczu polsko-ukraińskim. Dzięki bezpośrednim kontaktom ludności dwujęzycznej dochodziło do stopniowego, wzajemnego, na ogół bliżej nieuświadomionego przejmowania różnych cech językowych (w tym gwarowych), zwłaszcza w zakresie słownictwa. To właśnie na płaszczyźnie leksykalnej przeobrażenia gwar dokonują się najszybciej, ponieważ są one najłatwiej postrzegane. System leksykalny, dzięki swojej otwartości, staje się rezerwuarem nowych jednostek, odzwierciedlających dokonujące się na wsi przeobrażenia cywilizacyjne.

Przez zapożyczenie z języka ukraińskiego lub rosyjskiego do polskiego rozumiem jednostkę leksykalną rdzenną, tzn. genetycznie wywodzącą się z języka ukraińskiego lub rosyjskiego, zapożyczoną przez polszczyznę w rezultacie kontaktu bezpośredniego (prostego) lub taką, która dostała się do polszczyzny w wyniku kontaktu złożonego (pośredniego) przez medium innych języków niż ukraiński lub rosyjski. Wszystkie ogniwa pośredniczące w złożonym procesie zapożyczania jednostki ukraińskiej czy rosyjskiej do polszczyzny, także ogniwo ostateczne, są traktowane jako języki mające wpływ na język polski, lecz nie jako bezpośredni dawca pożyczki (Karaś 1996: 47–56).

Przejdźmy do analizy wymienionych we wstępie wyrazów.

1. HURBA

1.1. Hurba w słownikach języka polskiego

Słowo *hurba* pojawia się w SWil (1, 410) w znaczeniu: *posp. 'gromada czego'. Hurba zboża, hurba śniegu.*

W SW (2, 65) pod tym hasłem podane jest to samo znaczenie co w SWil, tylko nieco rozszerzone, z kwalifikatorem *gwarowy*: *hurba* 1. 'kupa, wielka ilość, gromada': *Hurba piasku, kamieni, śmieci. Hurba śniegu (zaspą). Hurba ludzi (tłum).*

⁴ W badaniach wzięli udział Polacy, którzy od wielu pokoleń mieszkają na tych terenach, na co dzień posługują się polszczyzną południowokresową, język polski jest ich językiem ojczystym. Nie brałam pod uwagę osób studiujących w Polsce.

Panna Salomeja, obok matki w hurbie siedząca (w tłumie – z Chodźki) oraz 2. ‘zabawa z tańcami’ (błr., ukr. *hurba*).

W SJPDor (3, 127) wyraz notowany jest z kwalifikatorem *regionalny*: *hurba* ‘wielka ilość czego, gromada, kupa, zwał, zaspą’ i jest wywodzony z ukr. *hurba* // SWil.

Późniejsze słowniki polszczyzny ogólnej hasła *hurba* nie odnotowują.

1.2. *Hurba* w słownikach języka ukraińskiego

Leksem jest powszechnie znany w języku ukraińskim. SUM (2, 195) notuje *hurba* (*зурба*) z kwalifikatorem *potoczny* i zaznacza, że jest to to samo co *jurba* (*юрба*), czyli: 1. ‘wielkie skupisko ludzi, tłum’, 2. ‘zwyczajni ludzie, w odróżnieniu od bohaterów, osób wybitnych’ (SUM 11, 615).

1.3. *Hurba* w gwarach polskich i polszczyźnie południowokresowej, dokumentacja gwarowa

W SGP PAN (10, 130)⁵ oraz kilku innych drukowanych opracowaniach dialektologicznych leksem *hurba* odnotowano w następujących znaczeniach:

1. ‘stos, sterta’: z pow. białostockiego, suwalskiego, z Wilna;
2. ‘zaspą’: *Hurby śniegu* z pow. białskiego (Biała Podlaska)⁶, włodawskiego, radzyńskiego (Radzyń Podlaski), siedleckiego, siemiatyckiego, bielskiego (Bielsk Podlaski), białostockiego, z Wilna;
3. ‘stado zwierząt’: *Hurba bydła* pow. włodawski;
4. ‘wielka ilość, mnóstwo’: *Hurba roboty* pow. wysokomazowiecki (Wysokie Mazowieckie).

Informacja o geografii poszczególnych znaczeń pozwala na stwierdzenie, że wyraz ten jest znany w gwarach we wschodniej części Mazowsza, słabiej w Małopolsce.

W badanej polszczyźnie południowokresowej *hurba* występuje na co dzień w podobnych znaczeniach: *Dawnij tó taki hurby śniegu nasypałó, ży trudno byłó wyjść z chałupy. Hurby słomy liżeli na polach* (KM54)⁷. *Cała hurba ptachów si zliciała. Zybwała si hurba dzieci i trzeba byłó jim coś dać jeść* (MG72). Leksem poświadczony głównie w znaczeniach: ‘wielka ilość ludzi lub zwierząt’ oraz ‘kupa, stos’, dość powszechny w mowie starszego i średniego pokolenia użytkowników polszczyzny południowokresowej. Młodzi przechowują ten wyraz w zasobie biernym. W omawianej polszczyźnie utrzymuje się on głównie dlatego, że jest wspierany wpływem języka ukraińskiego, w którym jest powszechny.

⁵ K (2, 197) podaje za SW: *hurba* 1. ‘kupa, dużo’: *Hurby śniegu, hurba kamieni* ustnie Z Litwy; *Bukieciaków nawiązać hurbę*; 2. ‘zabawa z tańcami’: *Młodzież na hurbę zebrana* (Orzeszkowa, *Bene nati*: 136. *Nad Niemnem*, t. II: 138, 166).

⁶ Skróty geograficzne są zgodne z zasadami redakcyjnymi SGP PAN.

⁷ Skróty oznaczają inicjały przebadanych respondentów oraz ostatnie dwie cyfry roku urodzenia.

1.4. Etymologia wyrazu

Pochodzenie wyrazu *hurba* jest niepewne. Tubaczow porównuje błr. *зурба* do ukr. *зурба* i ros. *зурба*, *зурьба* i uważa, że to wyraz odczasownikowy z psł. **guriti* (ESSJa 7, 177–178), podobnie Bańkowski (1, 534). ESBM (3, 115) notuje, że pochodzenie wyrazu jest niejasne, podaje za Bułyką, że: stbłr. *зурба* z polskiego *hurba*, *hurma* < nm.

ESUM (1, 622–623) notuje leksemy *hurba* ‘tłum’, gw. *hurma*, gw. *hurmem*, *jurba*, *jurma*, *jurbić się*, *jurmić się* – poświadczą, że znany z XVI w. *зурмъ* ‘kupa, gromada, jurba’, ros. *зурьба* ‘tłum, jurba’, gw. *зурма*, błr. *зурма*, pol. gw. *hurm* ‘stado; gromada; wielka ilość; tłum’, gw. *hurma* ‘ts’, *hurmem*, *hurmą* ‘tłumem’, st. *hurm* ‘zamieszanie, hałas; tłum; zagon’ wywodzi się z języków tureckich: tur. *yirme*, *jirmi* w znaczeniu ‘dwadzieścia’ < *ürbä* ‘niewielka ilość bydła’ (też Vasmer 1, 476–477). Zaś Sławski w *Słowniku prasłowiańskim* pisze o **gurьba*: „niepewny jest stosunek do synonimicznych *jurba*, *gurma*, stp. *hurma*”, „prasłowiańskość nieprawdopodobna” (8, 310), podobnie Kochman (1975: 73–74). Wzajemny stosunek wyrazów wschodniosłowiańskich jest niepewny.

2. HURMA

2.1. Hurma w słownikach języka polskiego

W słownikach dawnej polszczyzny spotykamy się z następującymi zapisami.

Słowo *hurma* pojawia się w SPXVI w postaci: *hurm*, *hurmem* w funkcji przysłówka: ‘tłumnie, gromadnie, razem, kupą, w dużej ilości’ (8, 375–376), też w SL, w Sstp brak.

W SWil (1, 410): *hurma* // *hurba*, *hurmq*, *hurmem* ‘tłumem, gromadnie’.

W SW (2, 65) pod tym hasłem podane jest to samo znaczenie co w SWil, tylko nieco rozszerzone z kwalifikatorem *gwarowy*: *hurm* p. *hurma*, zaś *hurmem*, gw. *hurmq* przysł. ‘tłumnie, tłumem, gromadnie’: *Szlachta do spowiedzi hurmem się tłoczy* z Syrokomli, *Wpada szlachta hurmem* z Mickiewicza (z ukr. *зурма*). Natomiast *hurma*, *hurm*: 1. ‘stado, kyrdel owiec’: *Owce dzielą na hurmy*; 2. ‘gromada, chmara, tłum, masa, wielka ilość, wielki stos’: *Hurma wojska*, *hurma zboża*. *Ptastwo wali hurmami*.

W SJPDor (3, 127) podane są następujące formy: *hurm* z kwalifikatorem *dawny*, p. *hurma*, zaś *hurmem* żywe i dziś w użyciu przysłówkowym: ‘w dużej grupie, tłumnie, gromadnie, razem’; L *hurmem*. *Hurma* ‘wielka ilość, liczba czego, tłum, gromada, chmara; stado’; *hurmq* z kwalifikatorem *dawny* w użyciu przysłówkowym ‘w dużej grupie, tłumnie, gromadnie, razem’.

Wyraz *hurma* występuje również we współczesnej polszczyźnie ogólnej. WSJP PAN notuje: *hurma* rzecz. 1. pot. ‘duża liczba ludzi lub zwierząt’ (synonimy: *chmara*,

kupa); 2. bot. ‘średniej wielkości drzewo rosnące w strefie zwrotnikowej lub międzyzwrotnikowej, o jadalnych, soczystych owocach, z którego pozyskuje się heban – drewno’ (synonimy: *hebanowiec*, *kaki*, *persymona*)⁸. *Hurma*, *hurmem* przysłówki pot. ‘w dużej grupie ludzi lub zwierząt’ (synonim: *kupq*).

2.2. Hurma w słownikach języka ukraińskiego

Wyraz powszechny w języku ukraińskim. SUM (2, 196) podaje: *hurma* (*зурма*) dial.

1. ‘wielkie skupisko, tłum: o ludziach’, 2. ‘gromada zwierząt, ptaków żyjących, pasących się razem’.

2.3. Hurma w gwarach polskich i polszczyźnie południowokresowej

SGP PAN (10, 136) oraz kilka innych drukowanych opracowań dialektologicznych podają leksemy *hurm*, *hurmem* w następujących znaczeniach:

hurm ‘wielkie skupisko ludzi; gromada, tłum’ (pow. krakowski);

hurmem 1. ‘tłumnie, licznie’, 2. ‘szybko’ (pow. toruński).

Natomiast *hurma* (SGP PAN 10, 136–137):

- I. rzeczownik 1. ‘duża liczba ludzi zebranych w jednym miejscu; tłum, grupa, gromada’: w tym znaczeniu wyraz znany w pow. cieszyńskim, Cieszynie Czeskim, na Śląsku, w Małopolsce południowej i wschodniej, w pow. pińczowskim, w Mazowszu wschodnim, w pow. konińskim oraz na Kaszubach⁹.
2. ‘gromada zwierząt, ptaków żyjących pasących się razem; stado’: poświadczono na Śląsku, w Małopolsce południowej i wschodniej, w pow. pińczowskim, w Mazowszu wschodnim, w pow. konińskim, na Kaszubach.
3. ‘stos, sterta, kupa’: znany w pow. limanowskim, dębickim, wysokomazowieckim, na Kaszubach. por. Hurmami, Hurmą.
- II. zaimek liczebny ‘dużo, wiele, mnóstwo’: notowany na Śląsku, w Małopolsce, Wielkopolsce.

Wyraz *hurma* ma szeroki zasięg geograficzny. Przeważają poświadczenia ze Śląska, Małopolski, ale pojawiają się także zapisy ze wschodniego Mazowsza, Wielkopolski oraz Kaszub.

W badanej polszczyźnie południowokresowej poświadczono w formie *hurma* oraz *hurmem* w użyciu przysłówkowym:

Hurmem poszli na zybrani. Hurma dzieci wyszła zy szkoły (SK70). *Przyszli hurmem i nic ni dało si zrobić. Hurma narodu przyszła na jego pogrzyb. Cała hurma ludzi stała w czer-ze* (‘kolejce’) *pó paszpórt* (BS52). *Hurma dzieci si bawiła na tyj*

⁸ Tym znaczeniem nie zajmuję się w niniejszym artykule, zasługuje ono na osobne opracowanie.

⁹ Od 2005 r. kaszubszczyzna ma status języka regionalnego; leksemy kaszubskie wciąż jednak są uwzględniane w wydawanych po 2005 r. tomach SGP PAN.

imprezi. Taka hurma tych koni pasła si na paświsku (TK64). Hurma wróbli si zliciaó na naszym podwórku. Tyj słomy zybrała jeszcze całe hurme (KZ88). Wyrazy te znajdują i posługują się nimi wszyscy użytkownicy polszczyzny południowokresowej.

2.4. Etymologia wyrazu

Pochodzenie wyrazu *hurma* jest również niepewne. Bańkowski widzi w *hurmie* wyraz etymologicznie rumuński: może z rum. *urmă* ‘śląd nogi, trop’ (1, 534). ESUM (1, 622–623) podaje, że znany z XVI w. *зурма* ‘kupa, gromada, jurba’, pol. gw. *hurm* ‘stado; gromada; wielka ilość; tłum’, gw. *hurma* ‘ts’, hurmem, hurmą ‘tłumem’, st. *hurm* ‘zamieszanie, hałas; tłum; zagon’ wywodzi się z języków tureckich, tur. *yirme, jirmi* w znaczeniu ‘dwadzieścia’ <*ürbä* ‘niewielka ilość bydła’ (też Vasmer 1, 476–477). Boryś zaznacza, że wyrazy wschodniosłowiańskie są uznawane za zapożyczenie z języków tureckich (2005: 196), co jest mało prawdopodobne według Sławskiego: ros. gw. *зурма* ‘kupa, gromada’, błr. *зурма*, ukr. *зурма, юрма* zapewne z polskiego (1, 438–439).

3. UJMA (HUJMA)

3.1. *Ujma* w słownikach języka polskiego

Rzeczownik *ujma* był notowany już w XVI wieku (SPXVI) i jest znany do dziś. SW podaje aż 6 znaczeń (8, 257). W SJPDor *ujma* to: 1. ‘to, co uchybia czyjejś godności, stanowi skazę na honorze’, 2. daw. ‘umniejszenie, ubytek, uszczerbek, szkoda’, za SL.

W WSJP PAN: *ujma* książk. ‘to, co kogoś poniża lub obraża’.

Natomiast jako przysłówek notuje ten wyraz tylko SW (2, 60): *hujma* gwarowy ‘duża kupa, chmara’: *Hujma ludzi*; z porównaniem do hasła *hurma*.

Późniejsze słowniki polszczyzny ogólnej hasła *hujma* czy *ujma* w funkcji przysłówka nie odnotowują.

3.2. *Ujma (hujma)* w gwarach polskich i polszczyźnie południowokresowej

SGP PAN (10, 136–137) pod hasłem *hurma* podaje wyraz *hujma* ‘tłum, grupa, gromada’: *Hujma ludzi* (z powiatu nowotarskiego).

W polszczyźnie południowokresowej wyraz jest powszechny w formie *ujma* (nigdy *hujma*) w znaczeniu ‘dużo, wiele, mnóstwo’: *Ujma ludzi stało w kolejce po chlib. Ujma tych krów si pasi na błoniach. Muchów ujma si zliciała w chatupi* (MG73). Znany przez wszystkich badanych respondentów reprezentujących trzy pokolenia.

3.3. *Ujma* w słownikach języka ukraińskiego i rosyjskiego

Wyrazu nie notują ukraińskie słowniki poprawnościowe, jest on natomiast używany powszechnie przez Ukraińców, zarówno w ogólnej mowie potocznej, jak i w gwarach. Jako dowód niech posłuży choćby słownik Hawryła Szyły *Наддністрянський регіональний словник*, w którym autor zarejestrował liczebnik: *ujma* ‘dużo’ (2008: 259).

Wyraz jest powszechny w języku rosyjskim. Notują go słowniki rosyjskie m.in. w znaczeniach: ros. *уйма* ‘niezmierna ilość’, w gwarach ros. też jako ‘przestrzeń’, ‘ogromna przestrzeń’, ‘wielki las’, zaś *уемка* ‘redukcja’ (Dal 4, 440; Vasmer 4, 155).

3.4. Etymologia wyrazu

Pśł. **ujьma* ‘umniejszenie, ubytek, uszczerbek’, ‘ujęcie, uchwycenie, to, co ujmuje, umocowuje coś’, derywat od przedrostkowego czasownika *ujqć*; zob. *jqć* – **jęti*, *jęтq* ‘brać, wziąć’ (Vasmer 4, 155; Czernych 2, 287), ESUM (6, 26) zaś podaje wyraz *ujma* jako gwarowy i zaznacza, że w języku rosyjskim znaczenie ‘wielka ilość’ mogło się rozwinąć w wyniku ekspresywnego używania słowa *ujma* w znaczeniu ‘brak, ubytek’.

Ciekawe jest to, że wyraz ten, nienotowany w ukraińskich słownikach normatywnych, jest powszechnie znany w ukraińskiej mowie potocznej i gwarach ukraińskich. Co więcej, funkcjonuje w polszczyźnie południowokresowej.

W języku ogólnopolskim znane są tylko: *hurma*, *hurmem*. Leksem *hurba* zaś jest poświadczony tylko w SJPDor z kwalifikatorem *regionalny*. Bogata dokumentacja materiałowa skłania do konstatacji, że wyrazy: *hurba*, *hurma*, *ujma* są dobrze osadzone w zasobie słownikowym respondentów posługujących się na co dzień polszczyzną południowokresową.

Używanie zapożyczeń to zjawisko interesujące pod względem zarówno językowym, jak i kulturowym. Biorąc pod uwagę charakter analizowanych wypowiedzi, ich spontaniczność oraz emocjonalność, można zauważyć, że duża część wyrazów gwarowych i zapożyczeń jest wprowadzana do wypowiedzi bezrefleksyjnie. Użytkownik języka bez głębszego namysłu sięga po elementy, które ma w swoim zasobie leksykalnym, nie zważając na to, jakie jest ich pochodzenie. Jeśli przyjmiemy, że wyrazy te pojawiają się w mowie niejako automatycznie, możemy sformułować wniosek, że jest to dowód na żywotność tych elementów leksyki gwarowej. Wyrazy te z pewnością są obecne w czynnym zasobie leksykalnym danego użytkownika języka, skoro pojawiają się w jego wypowiedziach zamiast ustabilizowanych w systemie językowym jednostek z polszczyzny ogólnej. Zarówno nieuświadomione, przypadkowe używanie leksemów obcej proveniencji w komunikacji potocznej, jak i świadome czerpanie z tego zbioru świadczą o ciągłej żywotności słownictwa gwarowego, prze-

konują też o funkcjonalności części wyrazów gwarowych. Jak się okazuje, w wielu wypadkach gwary lepiej oddają to, co nadawca chce wyrazić.

Pomimo tego, że stopniowe zmiany zachodzą również w polszczyźnie południowo-wokresowej, polszczyzna kresowa nadal wykazuje pewną konserwatywność, utrzymując i przechowując to, co wyrugował język ogólny w granicach Rzeczypospolitej. Widoczne jest to zwłaszcza w zachowaniu wielkiej liczby archaizmów w mowie badanych mieszkańców. Badacze podkreślają, że w podtrzymywaniu konstrukcji archaicznych wielką rolę spełnia tutaj sąsiedztwo języków wschodniosłowiańskich (Kość 2000: 461).

W komunikacji potocznej, zresztą nie tylko w niej, dochodzi do mieszania się słownictwa właściwego różnym systemom i odmianom językowym. Z punktu widzenia użytkownika języka ważne jest zrealizowanie zamierzonych celów komunikacyjnych, a nie troska o zachowanie jednorodności stylistycznej. Mówiący wykorzystuje wszystkie środki językowe, które ma w swoim zasobie. W ten sposób wyrazy o obcej proveniencji stają się tworzywem wypowiedzi potocznych – są zwykle silnie nasycone ekspresywnością, co daje respondentom możliwość wyrażenia swoich emocji bez dłuższego namysłu i poszukiwania trafnego odpowiednika polskiego.

Nacechowanie ekspresywne jest jednym z czynników warunkujących przechodzenie wyrazów z gwar czy odmian regionalnych do języka ogólnego. Jak pisze Bogusław Wyderka: „regionalizmy z nacechowaniem ekspresywnym utrzymują się znacznie lepiej i używane są znacznie szerzej aniżeli inne warstwy słownictwa regionalnego” (2005: 63).

Bibliografia

- Bańkowski, A. 2000. *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–3. Warszawa: PWN.
- Boryś, W. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Karaś, H. 1996. *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Kochman, S. 1975. *Polsko-rosyjskie stosunki językowe od XVI do XVIII w. Słownictwo*. Opole: Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Kozioł, J. 2015. *Proces numeralizacji rzeczowników w gwarach polskich (na wybranych przykładach)*. W: *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, red. U. Sokólska, s. 541–550. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kozioł, J. 2017. Niestandardowy rozwój semantyczny tak zwanych rzeczowników ilościowych w gwarach polskich. Zarys problematyki. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN 64*, s. 123–136.
- Kość, J. 2000. Archaizmy a interferencje w strefie polsko-ukraińskich kontaktów językowych. *Slavia Orientalis 49 (3)*, s. 451–462.
- Levchuk, P. 2020. *Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia*. Warszawa: PAN.
- Markowski, A. 2005. *Kultura języka polskiego. Teoria, zagadnienia leksykalne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Rieger, J., Cechosz-Felczyk, I., Dziegiel, E. 2002. *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*, cz. 1: *Stan i status, cechy charakterystyczne. Polszczyzna w Lwowskim, Tarnopolskim i na Podolu. Teksty*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Sierociuk, J. 2003. Założenia metodologiczne badań języka wsi. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 11, s. 131–136.
- Sławski, F. red. 1974–2023. *Słownik prasłowiański* t. 1–11. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wyderka, B. 2005. Odmiany regionalne czy regiony językowe? *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 61, s. 57–66.
- Шило, Г. 2008. *Наддністрянський регіональний словник*. Львів-Нью-Йорк: Діалектологічна скриня.

Rozwiązanie skrótów słowników

- K – Karłowicz, J. 1900–1911. *Słownik gwar polskich*, t. 1–6. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności.
- KSGP PAN – kartoteka *Słownika gwar polskich* PAN. Online: <http://rcin.org.pl/publication/37156> [dostęp 21.02.2022].
- SGP PAN — *Słownik gwar polskich*, oprac. Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN, *Źródła* i t. 1, red. M. Karaś, t. 2–5, red. J. Reichan, S. Urbańczyk, t. 6, red. J. Okoniowa, J. Reichan, t. 7–8, red. J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1982–2023.
- SJPDor – Doroszewski, W. red. 1958–1969. *Słownik języka polskiego*, t. 1–11. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SL – Linde, S.B. 1807–1814. *Słownik języka polskiego*, t. 1–6. Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów.
- SPXVI – Mayenowa, M.R., Pepłowski, F. red. 1966–2012. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–36. Wrocław–Warszawa–Kraków: Instytut Badań Literackich PAN.
- Sławski – Sławski, F. red. 1952–1982. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Sstp – Urbańczyk, S. red. 1953–2002. *Słownik staropolski*, t. 1–11. Wrocław–Warszawa–Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- SW – Karłowicz, J. i in. 1900–1927. *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik warszawski), t. 1–8, Warszawa: Nakł. prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- SWil – Zdanowicz, A. i in. 1861. *Słownik języka polskiego* (tzw. Słownik wileński), cz. 1–2, Wilno: M. Orgelbrand.
- WSJP PAN – Żmigrodzki, P. red. 2007–. *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online: <https://wsjp.pl/> [dostęp: 4.12.2023].
- Czernych – Черных, П.Я. 1999. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, t. 1–2. Москва, Издательство: Русский язык.
- Dal – Даль, В. 1978–1980. *Толковый словарь живого великорусского языка*, t. 1–4. Москва: Государственное издание иностранных и национальных словарей.
- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, red. В.У. Мартынаўа, t. 1–, 1978–. Мінск: Акадэмія навук БССР.
- ESSJa – Трубочев, О.Н. red. 1974–, *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, t. 1–. Москва: Государственное издание иностранных и национальных словарей.

- ESUM – Мельничук, О.С. ред. 1982–2012. *Етимологічний словник української мови*, т. 1–6. Київ: Наукова Думка.
- SUM – Білодід, І.К. ред. 1970–1980. *Словник української мови*, т. 1–11. Київ: Наукова Думка. Online: *Словник української мови*. Томи 1–11 (А-ОЯСНЮВАТИ), 2015–2021, <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> [dostęp: 20.02.2022].
- Vasmer – Фасмер, М. 1986–1987. *Этимологический словарь русского языка*, пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева, т. 1–4. Москва: Государственное издание иностранных и национальных словарей.

On several formally similar words used by Poles living in the Lviv region

Summary

The article aims at presenting and discussing several similar words with different meanings in Polish dialects, yet commonly known and used by Polish speakers in the South-Eastern Borderlands. Dictionary research and extensive material documentation show that the words *hurba*, *hurma*, *ujma* are well embedded in the vocabulary resources of respondents who use southern Polish in the South-Eastern Borderlands on a daily basis. Centuries of Polish–Ukrainian contacts have influenced a number of linguistic processes. Direct contacts among the bilingual population enabled a gradual, mutual, usually relatively unconscious acquisition of various linguistic features (including dialectal ones), especially when it comes to vocabulary.

Keywords: Polish language in the South-Eastern Borderlands – etymology – lexical borrowings.

Adj. Marta Falkowska